
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY
STUDIA PEDAGOGICZNE 1984 z.12
Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna /3/

DANUTA GOŃSKA
WSP w Zielonej Górze

AKTYWIZOWANIE STUDENTÓW W REALIZACJI PROGRAMU PLASTYKI

Celem realizacji programu przedmiotu plastyka z metodyką na kierunku nauczania początkowego i plastyka na kierunku wychowania przedszkolnego studiów magisterskich dziennych i zaocznych jest przygotowanie studentów do prowadzenia w klasach I-III szkoły podstawowej przedmiotu plastyka oraz w przedszkolu zajęć plastycznych. Plastyka jako przedmiot nauczania ma na celu wszechstronne rozwijanie osobowości uczniów i przygotowanie ich do uczestnictwa w życiu kulturalnym. Służą temu zarówno program szkolnictwa wyższego jak i program wychowania przedszkolnego i nauczania początkowego, które ukierunkowują działalność plastyczną studentów¹.

Student - przyszły nauczyciel i wychowawca dzieci młodszych, ażeby rozwijać osobowość dziecka, musi poznać nowoczesną psychologię twórczości, pedagogikę artystyczną na świecie i osiągnięcia w tej dziedzinie we własnym kraju. Będzie on w stanie zrozumieć mechanizm twórczej ekspresji dzieci tylko w oparciu o własne empiryczne doświadczenia ekspresyjne i twórcze.

Przygotowanie do uczestnictwa w życiu kulturalnym powinno odbywać się na każdym etapie kształcenia i wychowania. W systemie dydaktyczno-wychowawczym kształcenie kultury plastycznej powinno iść dwoma torami integralnie ze sobą powiązanymi; poprzez własną, twórczą ekspresję oraz poprzez aktywną percepcję. Czynna postawa odbiorcza studenta najintensywniej będzie rozwijać się w kontaktach z dziełami plastycznymi przy jednoczesnym zdobywaniu wiedzy w zakresie teorii plastyki; przyswajaniu pojęć plastycznych, poznawaniu języka plastyki, różnorodności środków wyrazu i przekazu znaczeń, rozumieniu problemów i zagadnień sztuki, znajomości różnych sposobów interpretowania znaków i znaczeń plastycznych².

Aby umożliwić studentowi wniknięcie w tajniki rozległej wiedzy plastycznej, należałoby tak zorganizować tok studiów, aby miał on możliwość poznać podstawowe zagadnienia, problemy plastyczne, warsztat artystyczno-techniczny. Trzeba wprowadzić go w zagadnienie teorii i praktyki wiedzy o sztuce oraz w zagadnienia teorii i metodykę kształcenia plastycznego dzieci młodszych. Jest to obszerny i zawiły problem, wymagający integracji kilku dyscyplin naukowych, co naszciera przede wszystkim trudności ze względu na szeroki zakres wiedzy oraz ograniczony czas realizacji, np. na nauczaniu początkowym na ten przedmiot przeznaczają się tylko 90 godzin.

Stąd wyłaniają się istotne problemy dla dydaktyki przedmiotu plastyka:

- jak racjonalnie opracowywać na zajęciach określone treści nauczania plastyki;
- jakie formy organizacyjne sprzyjają aktywizacji studenta w procesie rozwiązywania przez niego problemów plastycznych;
- jakie metody będą najskuteczniejsze w zakresie rozwijania postawy twórczej.

Palącym problemem chwili obecnej jest także zorganizowanie procesu kształcenia, aby student mógł przyswoić sobie w sposób jak najbardziej ekonomiczny i w określonym czasie zakres wiedzy, który jest potrzebny człowiekowi współczesnemu, aktywnemu twórcy i odbiorcy dóbr kulturalnych oraz przyszłemu nauczycielowi i wychowawcy młodego pokolenia.

W związku z tym należy z materiału nauczania wydobyć przede wszystkim jego swoistą budowę, swoistą strukturę, którą tworzą:

- myśl przewodnią organizującą daną dziedzinę nauki;
 - podstawowe zasady, które pozwalają zrozumieć problemy szczegółowe;
 - podstawowe pojęcia, tworzące właściwy danej dyscyplinie język.
- Uczyć się struktury - to uczyć się wzajemnych powiązań między tymi elementami - jak mówi J. Bruner³.

Temu celowi służy odpowiednio usystematyzowany materiał nauczania, aktywizacja procesu dydaktycznego w różnych formach działania plastycznego. W zakresie plastyki wyróżnia się m.in. następujące formy aktywności plastycznej⁴:

1. Systematyczne poznawanie i indywidualne stosowanie środków wypo-

wiedzi plastycznej.

2. Systematyczne wnikanie w wartość i elementy formy, w "język", i gramatykę" plastyki, co jest nieodzowne zarówno przy tworzeniu, jak i przy odbiorze dzieł plastycznych.
3. Indywidualna interpretacja widzianych przedmiotów i zjawisk.
4. Wyrażanie znaczeń pojęciowych, abstrakcyjnych, np. ból, radość itp. Jest to forma działania, która zmusza do szukania środków i symboli, znaków obrazujących określone sensy i nastroje.
5. Tworzenie i manipulowanie formami przestrzennymi w tematach fantastycznych, rozwijających pomysłowość i wyobraźnię.
6. Poznawanie funkcji komunikatywnej znaków i symboli plastycznych.
7. Transponowanie jednego języka na drugi, np. zmiana struktury biologicznej na środki plastyczne czy muzyki, literatury, słowa na środki wizualne itp.
8. Manipulowanie materiałami i tworzywami, możliwość zmysłowego i dodykowego kontaktu, poznania i badania materiałów i jego możliwości wyrazowych.

Podobnie można wyróżnić pewne formy aktywności w zakresie wzbogacania studentów w wiedzę o sztuce. Należą do nich:

1. Bezpośrednie kontakty z dziełami plastycznymi i reprodukcjami - analizowanie i porównywanie dzieł różnych pod względem stylu, techniki, wyrazu, nastroju, znaczenia, tematyki, wartości artystycznych itp.
2. Percepcja i interpretacja słowna zjawisk plastycznych - wyrażanie swego stosunku do ich wartości.
3. Zestawianie dzieł artystów z pracami młodzieży i dzieci w celu ukazania podobieństw i różnic w przedstawianiu rzeczywistości.
4. Opracowywanie referatów problemowych jak np. fantastyka w sztuce.
5. Próby pisania recenzji z wystaw plastycznych.

W zakresie metodyki nauczania przedmiotu plastyki w szkole podstawowej i przedszkolu można wyróżnić m.in. następujące formy aktywności studenckiej:

1. Badanie rozwoju plastycznego dziecka na podstawie obserwacji, analizy wyników, porównywanie wyników własnych z wynikami takich badaczy jak: St. Szuman, B. Hornowski, M. Kwiatkowska i inni.
2. Badanie przebiegu procesu twórczego u małego dziecka, według arkusza obserwacyjnego stosowanego przez S. Popka⁵. Analiza

- wyników, wyciąganie wniosków do przyszłej pracy dydaktycznej.
3. Obserwacja procesu dydaktycznego w szkole podstawowej i przedszkolu pod kątem organizacji pracy, stosowanych metod, środków dydaktycznych i związanych z tym efektów w postaci wytworów plastycznych. Następnie porównywanie z materiałem zgromadzonym w pracowni i zastosowanie tak zdobytych wiadomości do projektowania indywidualnego lub zespołowego zajęć plastycznych z dziećmi.
 4. Projektowanie i organizowanie wystaw prac dzieci i młodzieży.
 5. Projektowanie pomocy dydaktycznych, służących wprowadzaniu podstawowych pojęć i zagadnień plastycznych.
 6. Projektowanie środowiska dydaktycznego /dekoracja wnętrz, urządzenie pracowni i klasopracowni plastycznej, otoczenia/.
 7. Układanie planu pracy do kl. I-III i zajęć w przedszkolu.
 8. Projektowanie i samodzielne prowadzenie lekcji praktycznych z plastyki.

Te i inne formy pracy mogą pobudzić aktywność studentów. Istotną jednak rolę w aktywizacji procesu dydaktycznego odgrywa pozytywna motywacja studenta do działania. W odniesieniu do przedmiotu plastyka za najważniejsze uważa się:

- dostrzeganie studenta jako złożoną i odrębną osobowość, która ma własne cele i motywy działania;
- stymulowanie motywów indywidualnych, jak i zainteresowań studenta;
- dostarczenie określonej wiedzy, która wpływałaby na zainteresowania i chęć pogłębiania tejże wiedzy;
- uświadomienie celu pracy, pomoc w doprowadzeniu jej do końca; uzyskiwanie pozytywnych efektów, podtrzymywanie wiary we własne siły;
- uświadamianie roli wiedzy plastycznej w życiu osobistym, np. barwa w ubiorze, w urządzeniu mieszkania itp.;
- uświadamianie roli sztuki w wypełnianiu czasu wolnego itp.;
- świadome przygotowanie się studentów do przyszłego zawodu /motywacja wzrasta z chwilą podjęcia lekcji próbnych/. Motywacją do działania może być też właściwa organizacja pracy, dobrze wyposażona pracownia w materiały i przybory, pomoce dydaktyczne.

Prawidłowa motywacja oddziałuje na sposoby osiagania celu. Regulacyjna rola motywacji w stosunku do działania wyraża się przede

przede wszystkim w wyborze kierunku, a więc w wyborze celów. "Pobudzenie procesu motywacyjnego powoduje zmiany energii i sprawności działania. Zmiany te wiążą się z tą właściwością procesu motywacyjnego, która została nazwana intensywnością. Im większa intensywność motywacji, tym większa energia zaangażowana w wykonywaną czynność"⁶.

W celu zaktywizowania studentów i zintensyfikowania ich pracy stosowane są różnorodne metody pracy. Obecnie śledzić można stałą ewolucję metod w kierunku coraz większej ich intensyfikacji⁷. Postęp w zakresie intensyfikacji metod kształcenia w szkołach wyższych idzie w kierunku przekształcania się dydaktyki i metod kształcenia faworyzujących pamięć na metody oparte na aktywizacji myślenia, zwłaszcza myślenia samodzielnego i twórczego. Wyrazem tego jest wprowadzenie do szkół wyższych coraz szerszym frontem metod problemowych, opartych na myśleniu dywergencyjnym, metod stymulujących, gier pomysłów itp. Obok myślenia duży nacisk kładzie się w nowych metodach na rozwój wyobraźni, zdolności obserwacji i zapamiętywania, rozwój motywacji i uczuć. Przyjmując nomenklaturę W. Okonia⁸, możemy powiedzieć, iż w realizacji treści programowych plastyki stosuje się metody informacyjne w połączeniu z metodami samodzielnego zdobywania wiedzy, zwłaszcza takie, które umożliwiają funkcjonowanie wiedzy biernoj przekształcając ją w wiedzę czynną, sprzyjają wykrywaniu nowych wiadomości i stosowaniu ich w działaniu; metody waloryzujące /eksponujące/, kładące nacisk na przeżycia, integralnie powiązane z doznaniem intelektualnym. W obrębie wielkiego zróżnicowania metod eksponujących /przeżywanie wartości, rozwiązywanie zagadnień teoretycznych, przetwarzanie rzeczywistości/ można za wspomnianym autorem wyróżnić metody impresyjne i metody ekspresyjne.

Metody impresyjne sprowadzają się do organizacji uczestnictwa młodzieży w odpowiednio eksponowanych wartościach; zdobycia informacji o dziele eksponowanym i jego autorze, aktywnej percepcji, udziału w dyskusji nad analizą dzieła i jego oceną itp. Metody ekspresyjne polegają na stwarzaniu sytuacji, w których młodzież sama wytwarza bądź odtwarza dane wartości, a zarazem je przeżywa; udział i organizacja przedstawień, wykonanie filmów krótkometrażowych, organizacja wystaw prac plastycznych, inscenizacje czy happening lub psychodrama itp.

W realizacji programu plastyki mają również zastosowanie metody operacyjne, skierowane na zmianę rzeczywistości, zarówno metody ćwiczebne - służące kształtowaniu umiejętności i nawyków, jak i metody wprowadzające młodzież do wykonywania realnych zadań wytwórczych /projektowanie i wykonywanie dekoracji stałych i okolicznościowych, projektowanie pomocy, projektowanie prac użytecznych itp./. Metody te nie zawsze są możliwe do pełnego zastosowania w warunkach pracowni plastycznej. Nauczyciel przedmiotu zmuszany jest niejako do nawiązywania szerszych kontaktów z placówkami kulturalno-oświatowymi, nauczycielami innych przedmiotów, wykorzystywania różnych sytuacji środowiskowych itp.

Przykładem takiej sytuacji może być próba rozwiązania przez studentów problemu: Jaki jest mój stosunek do istniejącej rzeczywistości? Ćwiczenie to miało za zadanie uzmysłowienie studentom faktu trudnego lecz niezbędnego do wyjaśnienia, iż sztuka plastyczna wyraża postawy, idee i marzenia ludzkie za pośrednictwem obrazów i form wieloznacznych a nie tylko przez temat literacki. Punktem wyjścia była rozmowa, dyskusja na temat powstałej sytuacji w kraju z chwilą wprowadzenia stanu wojennego, w wyniku której wyłonił się problem: Jaki jest nasz stosunek do zaistniałej rzeczywistości? Dyskusja była bardzo burzliwa. Zaproponowałam, ażeby to, co odczuwamy, wyrazić w formie wizualnej, przetransponować słowa, odczucia, myśli na formy wizualne, stawiając nowy problem: czy można to, o czym mówiliśmy, myśleliśmy wyrazić środkami plastycznymi? Wyłonił się następny problem: przy pomocy jakich środków plastycznych i środków wyrazu będzie to możliwe? Nastąpiła wstępna aktualizacja i uporządkowanie informacji na ten temat. W dyskusji ustalono, że najlepiej ten temat wyrazić w technice fotomontażu, bo problem jest zbyt ogólny. Zaczęto zastanawiać się nad problemami szczegółowymi, tematami indywidualnymi /każdy student miał inny pomysł/. Zakończenie fazy przygotowawczej to wstępne projektowanie, analiza danych, szkicowanie rozwiązań, przygotowanie technologiczne /przygotowanie tworzyw, odpowiednich ilustracji, kleju, gazet itp./. Potem nastąpiła faza wykonawstwa - sprawdzenie przyjętej hipotezy i wykonywanie czynności zgodnych z tą hipotezą, a ukierunkowanych na osiągnięcie zamierzonego wyniku.

Faza końcowa to faza weryfikacji, na którą złożęto się wyeksponowanie wszystkich prac na tablicy w pracowni, analiza ich pod

kątem uporządkowania układu, najlepszy dobór treści czyli taki, który dostarcza jak najwięcej informacji odbiorcy, budzi pewne przeżycia, refleksje, właściwy dobór środków wyrazu, właściwy dobór elementów itp. Fazę weryfikacji zakończył wybór prac na wystawę i jej urządzenie w holi uczelni. Wystawa dostarczyła dużo satysfakcji i zadowolenia wykonawcom oraz wzbudziła duże zainteresowanie wśród studentów i pracowników WSP. Dostarczyła też wykonawcom nowej wiedzy, nowych informacji, że przy pomocy różnych, odpowiednich środków wyrazu i środków plastycznych można wyrażać postawy, idee i marzenia.

Tok pracy dydaktyczno-wychowawczej, zmierzającej do rozwiązania problemów składał się z następujących podstawowych ogniw:

1. Praca zbiorowa-zorganizowanie sytuacji problemowej, postawienie określonych problemów.
2. Praca indywidualna - samodzielne szukanie odpowiedzi na postawione pytania /czynnik aktywizujący intelektualnie studentów/; uruchomienie zasobu doświadczeń i wiadomości zdobytych wcześniej.
3. Analiza problemów szczegółowych, argumentacja i uzasadnienie słuszności własnych rozwiązań.

Wartość pracy zmierzającej do rozwiązania problemu jest duża. Wymaga od studenta refleksyjnego ustosunkowania się do trudności różnej natury określonych w formie problemu.

Wdrażanie studentów do samodzielnego rozwiązywania problemów jest jedną z form ich aktywizowania. "Uwalniając... uczenie się od biernego naśladownictwa procesu nauczania, czyniąc zeń ważny i aktywny proces intelektualny, zbliżamy je do procesu badawczego. Badanie staje się wzorem do uczenia się. Im bardziej uczeń usiłuje w toku swej pracy wejść na tę drogę, po której kroczy badacz, tym lepsze osiągnie rezultaty" - mówi B. Suchodolski⁹.

Przez badanie naukowe rozumie się zazwyczaj staranne i obiektywne poszukiwanie rozwiązania problemu, oparte na sprawdzalnych faktach i uogólnieniach. Proces badania naukowego obejmuje zasadniczo trzy ogniwa. Pierwsze z nich opiera się na obserwacji pewnych rzeczy, zjawisk lub procesów. Sam wybór przedmiotu obserwacji wynika z określonych potrzeb i zainteresowań badacza, ze swobodnego przeżycia przezeń jakichś "trudności", domagających się odpowiedzi. Drugie ogniwo dotyczy tworzenia hipotez na podstawie zaobserwowanych faktów i zależności między nimi. Ostatnia faza jest doświadczalnym spraw-

działaniem hipotezy.

Proces badawczy studentów nie zawsze zawiera wszystkie ogniwa. Najczęściej mówimy, że studenci biorą udział w pracach badawczych, ale określenie to może być rozumiane niejednolicie i dlatego czynności natury technicznej przeważają nad pracą koncepcyjną. Obejmuje się tym terminem szeroką gamę form udziału studentów w pracach badawczych, począwszy od najbardziej elementarnych, takich jak:

- zbieranie dokumentacji /np. gromadzenie wytworów plastycznych dziecka, ilustrujących różne zagadnienia plastyczne/;
- prowadzenie dzienników, arkuszy obserwacji dziecka w czasie zajęć do bardziej aktywnych form uczestnictwa, takich jak:
 - opracowywanie materiałów empirycznych metodą statystyczną;
 - analizowanie i ocenianie wytworów plastycznych dzieci;
 - wnioskowanie itp.

Proces badawczy może przebiegać w sytuacji zaplanowanej wspólnie lub indywidualnie, czasami jednak wynika z potrzeby chwili. Przykładem może tu być problem, który wytonił się w czasie hospitacji zajęć w przedszkolu w grupie dzieci trzyletnich. Nauczycielka rozdała dzieciom narysowane schematy do zakolorowania, co nastąpiło im poważne trudności. Dzieci rysowały po swojemu, zgodnie z rozwojem. Wytonił się problem: Czy należy wprowadzać na zajęcia plastyczne schematy, gotowe stemple do wypełniania, kolorowania? Zebrany materiał /prace dzieci/ posłużył do analizy jakościowej i ilościowej. Na 24 prace tylko 2 były zakolorowane względnie poprawnie. Odpowiedź była jednoznaczna. W celu lepszego uzasadnienia wniosków sięgnięto do literatury i wyników badań takich uczonych jak St.Szuman, V.Lowenfeld, M.Kwiatkowska i inni. Materiał opracowały studentki w małym zespole - w formie artykułu.

W sytuacjach zaplanowanych najczęściej opiekun pracy zapoznaje studentów z problemami badawczymi, metodologią badań, dostarcza narzędzia badawcze. Przykładem może tu być realizowany temat na II roku nauczania początkowego: Przebieg procesu twórczego u dzieci 7-9letnich. Problem główny, który wymagał odpowiedzi, to: Jak przebiega proces twórczy u dziecka? Problemy szczegółowe były następujące:

- jakie jest zainteresowanie dziecka źródłem inspiracji /w tym wypadku

czytaną lekturą/?

- jakie jest tempo pracy u poszczególnych dzieci /czas faktycznie poświęcony na wykonawstwo/?
- czy dziecko pracuje samodzielnie, czy naśladuje?
- jaka jest korelacja między tempem pracy a wynikiem końcowym?
- od czego zależy taki a nie inny przebieg procesu twórczego?
- jakie wyływają z badań wnioski do pracy dydaktycznej?

Studenci otrzymali odpowiednio skonstruowany arkusz obserwacyjny, instrukcją do obserwacji zaplanowanych zajęć plastycznych w szkole ćwiczeń, w klasie I-III, klucz do oceny sytuacji. Zebrany materiał został poddany wspólnej analizie, a następnie przekazany do opracowania końcowego w małym zespole.

Innymi tematami badawczymi, w których uczestniczyli studenci nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Zielonej Górze były:

1. Naśladownictwo w twórczości dzieci 6-9 letnich.
2. Wpływ literatury na twórczość plastyczną dzieci 7-9 letnich.
3. Kształtowanie się kultury plastycznej uczniów szkoły podstawowej w średnim mieście.

Studenckie badania naukowe zajmują ważne miejsce w działalności naukowej szkoły wyższej. Opracowanie i rozwiązywanie zadań badawczych jest stałym czynnikiem wychowania i kształcenia studentów. Włączanie ich do badań ma prowadzić do następujących pozytywnych rezultatów:

- uzyskiwanie wartościowych, samodzielnych rozwiązań, będących wkładem do jakiegoś bardziej generalnego zadania wymaga wykazania swoich zdolności i wiedzy oraz przetworzenie jej w pracy badawczej; powinno to sprzyjać zarówno kształceniu bardziej świadomej postawy w stosunku do obowiązkowych zajęć w uczelni, jak i do pracy własnej;
- rozwój i umocnienie całej osobowości studenta, jego poczucia odpowiedzialności, jego osobistego zaangażowania oraz zdolności obrony własnego zdania. Dzięki temu w procesie wychowania i uczenia będą kształtować się takie cechy, które przydadzą się studentowi w jego przyszłej pracy zawodowej;

- ukierunkowana, często kilkuletnia współpraca w zespole studenckim i kontakt z naukowcami oraz dysputy naukowe uczą solidnych metod pracy i przyczyniają się do wzmocnienia postawy światopoglądowej i politycznej¹⁰.

Na I i II roku prace badawcze studentów nie stanowią samodzielnego wkładu do jakiegoś bardziej generalnego zadania, są wartościowane ze względu na kształtowanie bardziej świadomej postawy wobec przedmiotu plastyka oraz takich cech, które będą przydatne studentowi w jego przyszłej pracy zawodowej.

Reasumując można powiedzieć, że na aktywizację studentów w zakresie przedmiotu plastyka mają wpływ różne formy aktywności wpływające z treści programowych, odpowiednie motywowanie działalności studentów oraz właściwie dobrane, nowoczesne metody nauczania i uczenia się, wśród których na szczególną uwagę zasługują metody problemowe i badawcze.

PRZYPISY

- ¹ Program nauczania dla przedmiotu plastyka z metodyką na kierunku nauczania początkowego i plastyka na kierunku wychowania przedszkolnego, Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki 1978, Program wychowania w przedszkolu 1981, Program nauczania początkowego kl. I-III 1979
- ² Marciniak T., Problemy wychowania plastycznego, Warszawa 1976 s.18
- ³ Bendke K., "Plastyka w Szkole" 1972 nr 5
- ⁴ Marciniak T., Ogólne założenia wychowania plastycznego, Plastyka w Szkole 1973 nr 6 s.167-168
- ⁵ Popek St., Analiza psychologiczna twórczości plastycznej dzieci i młodzieży, Warszawa 1978 s.40-42
- ⁶ Reykowski J., Emocje i motywacja, W: Psychologia pod red. Tadeusza Tomaszewskiego, Warszawa 1978 s.615
- ⁷ Okoń W., Nauczanie problemowe we współczesnej szkole, Warszawa 1978
- ⁹ Suchodolski B., Badanie a nauczanie, cyt. za Wincentym Okoniem, Nauczanie problemowe...op.cit. s.71
- ¹⁰ Willing H., Znaczenie i możliwości studenckich badań naukowych, "Życie Szkoły Wyższej" 1983 nr 1 s.110